

Marjan Čakarević

MIR BOŽIJI

(Novica Tadić: *Tu sam u tami*, Arhipelag, Beograd, 2011.
i *Ja i moja pratnja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2011)

O poeziji Novice Tadića pisano je mnogo poslednjih godina, raznim povodima, i sa različitim ambicijama. Ono što se može navesti kao jedino zajedničko obeležje svih tih tekstova jeste navođenje Tadića kao jednog od najznačajnijih posleratnih srpskih pesnika, čemu se nema ništa posebno dodati. Ipak, ova, uslovno rečeno tumačenja većinom ne prevazilaze prigodne hvalospeve i, u osnovi, vrlo malo govore o Tadićevoj poeziji, a neretko govore sasvim pogrešno. Iz hora učenih i pravoslavstvujućih treba izdvojiti na prvom mestu Radivoja Mikića, kritičara koji je jedini sistematski i od početka tumačio Tadića, što mu svakako služi na čast, kao i radove Tihomira Brajovića (objavljene upravo u ovom časopisu) i Gorana Korunovića, koji je otvorio nove mogućnosti razumevanja Tadićevog pesništva. U delu kritike koja brani srpsku poeziju od globalizma, sa posebnim oduševljenjem primljena je nešto naglašenija religioznost, odnosno vera, karakteristična za poslednje Tadićeve knjige, o toj osobini pisalo se sa naročitom patetikom. I upravo se tu očitovalo najupečatljivije nerazumevanje prirode te vere, njene suštinske vezanosti za ovu epohu, i samim tim, umesto prepoznavanja onog modernog, insistiralo se na vezivanju za tradiciju, na vladici Radu, Staroj Hercegovini, Savi Nemanjinom i izvoru Pive. Na stranu to što mi je sam Novica mnogo puta govorio o ovim odnosima, pošto to i nije od neke važnosti za istoriju srpske poezije, on je sa zavičajem, zavičajnom tematikom i nizom podrazumevajućih, okolnih emotivno-psiholoških kompleksa raskrstio, razračunao se na način tako bolan i nedvosmislen kao verovatno nijedan srpski pesnik pre njega, u pesmi „Rodni kraj“ iz knjige *Ždrelo*: „To je predeo iz sna// Brežuljci krvavi/ Potočići gnoja/ Travke-tkiva// Sa lišća debelog/ Nakaznog drveća/ Kaplju krv i bala// Odnekud dopire glas/ Gde si mi ti/ Gde si mi ti// Nigde sam ja/ Nigde sam ja/ Na to će stooki strah// Zakukuljene prilike/ Crne povite/ Okolo krstare// Vetar donosi/ Mumljanje riku/ I vlažan vazduh se ljulja// Ovde će biti/ Sasečena najzad/ Poslednja Životinja// Čuju se udarci tupi“. Ova pesma pripada jednom manjem korpusu Tadićeve poezije, ali i unutar njega jeste svojevrsno iskliznuće, budući da kod ovog pesnika nema čistih stanja: svaka slika zla, demonskog, svako svedočanstvo o ljudskoj patnji uvek je „ublaženo“ grotesknom, nadrealizovanom prirodom fenomena koji se opeva. Ovde pak, pesma predstavlja neku vrstu sublimacije poznate scene iz *Zločina i kazne*, u kojoj Raskoljnikov sanja kako pred njegovim očima ubijaju mršavog konjića, ali je egzistencijalno iskustvo koje se prikazuje još zaoštrenije i dublje nego kod Dostojevskog. Od posebne važnosti je beleška koju je pesnik dopisao za drugo izdanje ove knjige, što je postupak kojim se gotovo nikad nije služio: „Dok sam pripremao novo izdanje ovih pesama, nametala mi se uporno pomisao da sam danas, posle dvadeset godina

sve dalje od stvarnog zavičaja. Ostao mi je, izgleda, samo ovaj iz već davnog sna. Možda će mi maštar, đavo-režiser, koji svašta čini sa svojim akterima, prirediti da u nekoj budućoj noći sanjam isti san. Možda ću tada u onim 'zakukuljenim prilikama' prepoznati ljude koji su u moj život uneli bol, poniženje i patnju." Toliko o zavičaju.

Dve upravo objavljene knjige iz zaostavštine Novice Tadića predstavljaju blagi zaokret u ovom, u velikoj meri, ujednačenom opusu. Egzistencijalna situacija lirskog junaka knjige *Tu sam, u tami*, poslednje koju je pesnik za života završio, mogla bi se najpreciznije odrediti pesmom „Idući po gradu“: „Idući po gradu, jedva vidljive/ tragove primetih.// Nesreće u nizu/ protutnjale su, hvala Bogu.// Uvlačim glavu u ramena./ Siromašak sam u nevolji,/ šetač okasneli.// Sporednim ulicama/ iz grada izlazim.// Sam sam na seoskom drumu./ Ne okrećem se više./ Idem nikuda, nikome.// U daljini, za leđima,/ svetla su sve sitnija./ Umuškoše za mnom mnoga zapomaganja.“ Lirski subjekat ostavlja iza sebe svet, ali i sebe kao deo tog sveta, i izlazi u sasvim prazan prostor, kao na konačni obračun. Uprkos tome što zahvaljuje bogu što su nesreće protutnjale, ta viša metafizička instanca ne postoji u ovoj pesmi, ovo zahvaljivanje više je kolokvijalan retorički gest nego iskaz vernika. Tadićev subjekat, dakle, oseća olakšanje jer su borbe sa sitnim i krupnim demonima završene, ali ostaje sasvim neizvesno da li postoji nešto sa one strane, i šta. Srodna ovoj jeste pesma „Strovaljen u propast“: „Strovaljen u propast,/ sve me ponešto pitaš,/ a ponajpre kako da se izbaviš.// Pitaj Gospoda, kažem ti./ On jedini zna sve puteve,/ i kako se iz bezdana/ na vrh planine izlazi.// Ali, i kad bi dospao tamo/ gde želiš, ko bi bio ti?/ Nekakvo neviđeno čudovište,/ ili anđeo lakih krila, ko?“ Nesumnjivo je postojanje distance između onoga koji govori i Gospoda, o kojem se govori, subjekt ove pesme kao da, svestan svoje grešne prirode, nevoljno odgovara, kao da samim govorom želi da odagna svoju misao o bogu. Ovim se, zapravo, predočava duhovna situacija savremenog čoveka – on više nije u stanju da veruje bez zadržke. Kao što đavo i njegova mnogobrojna obličja u stotinama prethodnih pesama nemaju više sudbinsku moć da unište, nego su ironičnim obrtima i svojom grotesknom prirodom unižena, a suočavanje sa njima često deluje kao nekakva zaumna dečja igra, tako se i bog ne ukazuje u radosti vere, već mnogo češće nevoljno: Tadićev subjekat kao da njegovo postojanje prihvata pod nekakvim teretom, pritiskom, neprekidno sumnjajući, i tek ponekad, sasvim retko, nalazeći u tom postojanju utehu i spas.

Vera (u boga) i sumnja jesu osnovne teme dveju poslednjih Tadićevih knjiga. Na izvestan način, to bi se moglo reći i za sve prethodne knjige ovog pesnika, pa ipak, ono po čemu se poslednje pesme razlikuju jeste njihova kudikamo stroža usredsređenost na ove teme. Ako se demonsko ranije mnogo više prepoznavalo u spoljašnjem prostoru, Tadićev subjekat se sada sa njim obračunava u sebi. Utoliko su ove pesme „čistije“, sa mnogo manje nadrealističkih slika i obrta, koje su inače osnovno obeležje Tadićeve poezije, one dolaze nakon velikog lutanja i stradanja, posle pražnjenja lirskog subjekta, ali i sveta koji je napetost izazivao. U njima ima vrlo malo za Tadića karakterističnih dvosmislenih ili višesmislenih lirskih gestova, koji provociraju na ponovno čitanje i tumačenje, one se ne završavaju zarezom, već tačkom.

Zanimljiv je u knjizi motiv crnih ruža, koji se pojavljuje u dve pesme. Prvo, u pesmi „Poziv na greh“: „Čudna stvar, kakav samo/ umilan glas me/ na greh nagovara.// Da skočim dole,/ među crne ruže.// 'Večne muke su ništa,/ i kratko traju',/ reče mi iz noći neko.// Taj

tamni šapat zašume,/ i sav se pretvori/ u moj i demonov smeh." Potom ovaj motiv dobija zasebnu pesmu „Crna ruža“: „Jade koje mi spremaš,/ jadi su moji.// Što pre mi ih daruj,/ molim te.// Nek se crna ruža pokrene/ u mom srcu,/ još jednom.“ U prvoj pesmi reč je o unutrašnjem dijalogu, u kojem demonska strana izaziva božansku da počini greh, dok je u drugoj pesmi, čini se, situacija obrnuta, božanska strana moli demonsku za još jednu priliku da zgreši. Ono što je različito, jeste egzistencijalna situacija lirskog subjekta, on je u prvoj pesmi samouvereniji, vitalniji, što pokazuje i smeh sa kraja pesme, dok je u drugoj slab, i, u nemogućnosti da sam počini greh, on ga priziva od boga. Ili od đavola. U tome i jeste „nečistoća“ ovih instanci, ni bog ni đavo nemaju više nekadašnje ingerencije, niti moć. Otuda crna ruža ovde simbolizuje ljudsku prirodu: ruža kao kraljica među cvećem, ali crna, tamna kao ponori tela i uma, u kojima se strada. Obe pesme sa ovim motivom zapravo sugerišu nemogućnost ljudskog postojanja bez prisustva greha kao metafizičkog amblema tog postojanja. Kada je u stanju da ga počini, subjekt se od njega brani, a kada više nije, on ga želi, svestan da bez greha gubi najvažniji sastojak svog bića, jer mu se ukida mogućnost da pokajanjem i stradanjem dosegne svoju božansku tačku.

O ovoj egzistencijalnoj aporiji svedoče i pesme iz nedovršenog rukopisa pod radnim naslovom *Ja i moja pratnja*, kakve su „Poslušanje“, „Na đubrištu“ ili pesma „Utvara“: „Ta mi je utvara/ za srce prirasla.// Tamo je dugo boravila,/ kusala, jela,/ ko ververica grickala.// Sve što nije uništila,/ ukrala je i odnela.// Samo mi crna ludost/ u grudima ostala.// Na pu-stoj obali/ sad ridam do bola.// Molim je da se vrati.“ Iako je ovaj rukopis nastajao nakon knjige *Tu sam, u tami*, on je u mnogo čemu srodniji prethodnim Tadićevim knjigama. Tako uvodna pesma „Novo doba“ u nekoliko poteza opisuje aktuelnu epohalnu situaciju: „Pišti i daje/ Svetlosne signale/ Svaka stvar// A neki jadni otkinuti repić/ Grči se u prašini/ Na se-oskom putu// Pod tvojom/ Putniče/ Krilatom sandalom// Još samo dva-tri trzaja njegovog/ I stari svet/ Nestaće zauvek.“ Nema u ovoj pesmi nikakvog angažmana, ona je jedna neopoziva konstatacija: namesto pištanja životinja, oko čoveka novog doba, u njegovim rukama pište elektronske životinje, koje se čuvaju i poštuju više nego životinje u klasičnom smislu reči. Pesnik je svestan i stvarne moći i dometa i same poezije u takvom svetu, pa otuda izostaje osuda tog sveta, budući da osuda instinktivno izaziva otpor. Jedina moguća strategija jeste ova koju Tadić primenjuje, ogoljeno predstavljanje epohe, njenih odlika i dehumanizacijskih potencijala, odnosno, čuvanje svesti o čoveku i ljudskim vrednostima, i to izazivanjem nelagodnosti, ili makar nemira, koje takvo predstavljanje proizvodi.

Dijabolični katalog Tadićeve poezije dopunjen je sada izvesno poslednjim odrednicama, kakve su *Trabunjalo*, *Div*, *Grdan* ili *Duh paklenjak* iz pesme koja nije ušla u radnu verziju rukopisa *Ja i moja pratnja*. Tu je i figura vojvode, kao i majora iz pesme „Moj majore“: „Moj majore, ne pridodaj mi/ ništa./ Dosta je meni i zla moga/ kipućega.// Ni mrvicu, ni trunčicu/ ne domeći.// Malo,/ kad padne na mnogo,/ postaje previše.// Odmarširaj s treskom/ kroz sivu tišinu./ Trk u šanac.“ Ma koliko da je otpor dijaboličnim namerama majora iskazan efektno, u gnomi koja prevazilazi datu lirsku situaciju, sama slika ovog zlića je nedvosmisleno karikaturalna. Već sama invokacija „moj majore“ kao da iz pesnički nesvesnog aktivira ironičnu dimenziju, sukobom zvučnog poklapanja sa značenjskim slojem, ali ništa manje i naredba iz poslednjeg stiha, u kojem ovaj „lik“ kao da postaje stvarno vojno lice. Treba u vezi sa ovom pesmom primetiti i mogućnost tumačenja figure majora kao

falusnog simbola, i uopšte, posmatranje raznih demona Tadićeve poezije iz te perspektive, čime pesma može da dobije zanimljivu egzistencijalno-humornu dimenziju.

Karakterističnog tadićevskog humora ima i u pesmi „Poklopac“: „Ona je, reče, celog života tražila/ muškarce čvrstih grudi.// Tražeći svoj poklopac,/ nalazila je mnoge/ i sa njima zvečala.// Tako joj prođe vek/ u buci i veselju./ Na kraju krajeva, pored šporeta.“ U tri svedene slike data je egzistencijalna paradigma karakteristična za moderno doba: jureći za spoljašnjim efektima, život prolazi „pored šporeta“. Pa ipak, nije sve tako jednostavno. Koliko god bili proizvod i projekcija nametnutih medijskih reprezentacija, telesno-seksualni nagoni u ženi i čoveku (umesto „pored šporeta“, moglo je da stoji, recimo, „za volanom“) mnogo su dublji, tamniji, pa otuda, kada prestane naš (demoniski) smeh izazvan poslednjom slikom u pesmi, ostaje čudno osećanje greha kod smejača, ubrzo se shvati da to nije smeh pravедnika niti pobednika.

Na tom tragu, najveći broj pesama rukopisa *Ja i moja pratnja*, kao i onih iz beležnice, koje pripadaju drugom delu ove knjige, ima za temu preispitivanje sopstvene vere, odnosno priznavanje grešnosti, ili pokajanje. Takve su pesme „Nešto da ti razjasnim“, „Na drvo su Gospoda popeli“, „Zlatne su reči Božije“ ili „Molitva u jadu“ iz drugog dela knjige. Ove su pesme molitvenog i psalmičnog tona, sa biblijskim patosom, između lirskog subjekta i boga sada nema ničeg i nikog, izuzev grehova koje treba priznati i okajavati. U njima nema konkretnih slika sagrašenja i ljudskog pada, čitaocu se za to ne predočavaju nikakvi „dokazi“, sve ostaje u sferi apstraktnih imenica kakve su pomama, pakost i neznanje, čime su, zapravo, reči jedino svedočanstvo da se (unutrašnja) borba desila: kao što pesnik veruje u boga, tako se mora verovati u pesnika. Takva je i pesma „U ponoć“: „U ponoć sve se utiša.// Bez Tebe, moj Bože,/ Ja sam samo zao duh.// U velikoj pomami mala/ pomama.“ Samorazumevanje, predstavljeno kao diskretan autoironični gest iz poslednje strofe, jeste prvi korak ka pokajanju, a time je otvorena mogućnost spasenja. Pesma je, zapravo, epilog borbe koja se desila pre ovog pokajničkog gesta, to je ovo stišavanje iz prvog stiha, dok razmere i težina borbe ostaju nepoznati. Ali ovo odsustvo tragova nije proizvod želje da se prikriju tragovi sagrašenja, već je izazvano blizinom boga, pred čijom voljom su svi grehovi jednaki.

U datom kontekstu posebno je zanimljiv nedovršeni bogumilski ciklus, stavljen, svesno ili rukom providenja, na kraj knjige. U ovih nekoliko pesama sadržan je egzistencijalno-poetički sažetak životnog i pesničkog puta velikog čoveka i pesnika Novice Tadića: „Bliži je Sotoni/ a od Boga dalji// ko zemlju ore i prevrće/ ko se u znoju kupa// svaki radotnik/ za prekora je// jer uvećava posed/ i razgoreva zavist// o bogumili, braćo/ lenstvujte, u šumama, na bregovima.“ Slaveći bogumilsko lenstvovanje, nasuprot Nemanjine odgovorne državotvorne politike, Tadić je, zapravo, opisao sopstvenu poziciju. Pesništvo kao individualni čin, uvek je pobuna i otpor protiv svake tradicije, pesničke, istorijske, političke, ono je trajni remetilački faktor, opomena, i tuga.

Treba pomenuti i da se knjiga *Ja i moja pratnja* razlikuje od svih ostalih knjiga po svom drugom delu, čijem se priređivanju može izreći jedna pohvala i jedna primedba. Ono što je beskrajno dragoceno za sve poštovaoce Tadićeve poezije jeste objavljivanje većeg dela pesama iz zaostavštine, jer tu se prvi put pruža na uvid pesnikova radionica. Imajući u vidu najvišu moguću zaokruženost svake objavljene Tadićeve pesme, dobri čitaoci sada

mogu da iz ponuđenog materijala domaštavaju u kom pravcu bi pesnik dalje razvijao neke pesme iz ovog dela, s obzirom na to da je evidentno da su nezavršene. Sa druge strane, čini se da je bila nepotrebna podela na cikluse učinjena od strane priređivača Dragana Hamovića, tim pre ako i u zbirci *Tu sam, u tami*, kao i u nedovršenom rukopisu *Ja i moja pratnja* ta podela izostaje. Ma koliko da je ovo izdanje, kao što nesumnjivo jeste, priredila predana ruka velikog poštovanja, i ma koliko da su i naslovi i grupisanje pesama dati u dubokom dosluhu sa Tadićevom poetikom, ovakav postupak ipak nije u skladu sa boljom naučno-priređivačkom praksom objavljivanja zaostavština. Da ne bude nikakve zabune, ovim ne želim da kažem da je izdanju učinjena bilo kakva šteta, tek da se od toga ne vidi nekakva posebna korist, pošto je u našim tužnim društveno-kulturnim okolnostima, što Hamović svakako zna, krajnje neizvesno kada ćemo dočekati kritičko izdanje Tadićeve poezije i zaostavštine. Pored ovoga, treba pohvaliti što su ispravljene greške koje postoje u prvom štampanju ovih pesama u Letopisu Matice srpske, kao i preštampanje autopoeitičkih tekstova u dodatku, inače sasvim retkih, i time vrednijih, u Tadićevom opusu.

Objavljivanjem ovih dveju knjiga čitaocima i tumačima sada je u celini dostupan jedan od najvećih podviga u modernoj srpskoj poeziji. Knjige *Tu sam, u tami* i *Ja i moja pratnja* ne treba razumeti kao testamentarne zbirke Tadićevog pesništva, budući da kod ovog pesnika nema takvih, (da li?) starinskih gestova, one su završni činovi jedne duge i teške egzistencijalno-poetičke drame modernog subjekta, svesnog da su sve vrednosti potroš(e)ne, uključujući i one najviše. Drugim rečima, poslednje dve knjige trebalo bi zapravo i čitati kao poslednje, odnosno nakon svih prethodnih knjiga, one svoj puni smisao dobijaju tek unutar celine ovog opusa.

Samo u tom kontekstu moguće je u potpunosti razumeti svedenu monumentalnost pesme „Tvoja podignuta blaga ruka“, poslednje u knjizi *Tu sam, u tami*: „Tvoja podignuta blaga ruka/ zadržava vatru i tutnjavu/ mnogih ognjeva.“ Uprkos svemu, uprkos nama, postoji uteha.

Raduj se, Novice!